

УДК 811.512.161(477)

І. М. Понамарьова

РОЗВИТОК ТЮРКОЛОГІЇ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Початок розвитку тюркології на території України на тому рівні на якому вона розвивалася в Європі пов'язують з іменем сходознавця, славіста, письменника, перекладача Агатангела Кримського(1871-1945). А.Е.Кримський займав значне місце в світовому ісламознавстві і арабістиці, володів 60 східними і європейськими мовами, він посправжньому відкрив для України мусульманський Схід. Він практично вперше заснував українське ісламознавство, поклав початок традиції прямого перекладу арабських текстів безпосередньо на українську мову, минаючи мови-посередники. Особливу популярність його праці отримали в Туреччині, де добре знають і високо цінують його роботи в області тюркології та вивчення культури кримських татар. Академік Кримський постійно звертався у своїх працях до спадщини споконвічних мешканців Криму - землі своїх предків. У ньому дивовижно гармонійно поєднувалися кращі риси українського і кримсько-татарського народів. Роботи Кримського актуальні і сьогодні, коли гостро стоять проблеми, пов'язані з поверненням кримських татар на свою історичну батьківщину, з інтеграцією цього народу в українське суспільство. Ім'я Кримського міститься у затвердженому XVI сесією Генеральної Асамблеї [ЮНЕСКО](#) переліку видатних діячів світу. [Інститут сходознавства НАН України](#) носить ім'я Агатангела Кримського.

А.Кримський почав свою кар'єру в Москві, але після повалення царизму переїжджає в Україну та очолює Тюркологічну комісію Української Академії наук. У 1918 році в Києві відкривається Близькосхідний інститут, який вже через сім років стає Всеукраїнським центром наукового сходознавства, а через вісім років після відкриття Всеукраїнською науковою асоціацією сходознавства у Харкові, завдяки якій у Києві засновані трирічні курси де вивчалися арабська, перська і турецька мови. Також у цей час виходить журнал „Східний світ”.

У 1930 році Всеукраїнська асоціація сходознавства закривається та припиняється випуск журналу „Східний світ”. Все це було пов'язано з хвилею комуністично-імперських репресій проти українського народу та української культури. Агатангел Кримський також стає жертвою нелюдського комуністичного режиму. З 1929 року його почали переслідувати, позбавляти посад. У 1930-тих роках Кримський був практично усунений від науково-викладацької роботи в академічних установах України. Багато праць з тюркології А. Кримського, серед яких „Тюрки, їхні мови та літератури” (1930 р.), „Історія Туреччини та її літератури” (1927 р.) потрапляють під заборону.

Багато з рукописей Агатангела Кримського: „Лінгвістична належність хозарів і одномовних з ними болгарів як хронологічний ключ для їхньої найдавнішої історії”, „Граматика турецької мови”, „Азербайджанська мова”, „Науково-практичний курс турецької мови”, на жаль, і досі неопубліковані.

У 1941 Кримського було заарештовано співробітниками НКВС, звинувачено в антирадянській націоналістичній діяльності і ув'язнено в одній із тюрем у Казахстані. 25 січня 1942 року вчений помер у лазареті Кустанайської загальної тюрми № 7. Його Реабілітували лише у 1957 році.

На жаль, трагічно пішли з життя майже всі учні та колеги Кримського. У 1934 році один з найкращих перекладачів класиків турецької літератури Василь Дубровський був ув'язнений в концтаборах, де провів п'ять років. На протязі свого життя опублікував багато наукових праць з сходознавства: „Новітнє турецьке красне письменство”, „Тюркський Азербайджан”, „Сучасний Азербайджан з советського погляду”. Переклав твори ряду турецьких письменників, зокрема Р. Халіда „Ятик Еміне”, О. Сейф-Еддіна „Оповідання”.

Від жорстокого комуністичного режиму вдалось врятуватися лише Омеляну Пріцаку, майже до самої смерті у 2006 році він представляв українську тюркологію у світі. Омелян Пріцак автор близько 1000 наукових праць зі сходознавства та історії України. Зокрема, „Підстави тюркської філології”, „Хазарсько-єврейські документи X століття”, „Слов'яни і авари”.

У 30 роки 20 сторіччя в наслідок нещадного комуністичного режиму було знищено все українське сходознавство, в тому числі і тюркологія.

Лише у 50-ті роки Тауфік Гаврилович Кезма- російський і радянський вчений, сходознавець, арабіст, іраніст, тюрколог, виходець з арабського світу викладав арабську та турецьку мови для студентів київських вузів та аспірантам Академії Наук.

Певні спроби відродити після Другої світової війни сходознавства робив історик-сходознавець, арабіст Андрій Ковальський. Його наукові здобутки відкривали можливості успішного відродження та розвитку в Харківському університеті сходознавства, проте це не знаходило жодної підтримки у владних структурах. Йому біло заборонено працювати як орієнталістові. А. Ковалівський, який володів більш як двадцятьма мовами, до кінця життя залишався "невїзним", тож змушений був працювати в фактичній ізоляції від світового наукового співтовариства. Учений був позбавлений можливості по справжньомушироко розгорнути підготовку кваліфікованих сходознавців. Лише тепер, у суверенній Україні значення творчої спадщини Андрія Ковалівського оцінено належним чином.

Також великий удар був нанесений й кримськотатарському народу. 18 травня 1944 року за наказом Сталіна весь кримськотатарський

народ був звинувачений у [колабораціонізмі](#) та депортований з [Криму](#). Трагедія отримала назву [Сюрґюн](#) (від [крим. Sürgün](#) — вигнанець). Ці події на кілька десятиліть зупинили розвиток культури кримськотатарського народу. Лише у 1989 році почалось масове повернення кримських татар на батьківщину. З встановленням незалежності на території України кримські татари здобули можливість розвивати культуру й вивчати рідну мову. Центром вивчення тюркської культури у ці часи стають факультети сходознавства у Сімферопольському (Таврійському) університеті імені Вернадського та Індустріально-педагогічному інституті.

Великі сподівання було покладено на повноцінний розвиток тюркологій в Україні у 1991 році. Але ці надії були втілені в життя лише частково. Активні економічні й торговельні взаємини України з [Туреччиною](#) викликали у керівників навчальних закладів бажання відкрити відділення тюркології й набирати студентів на навчання. Але відсутність викладачів [турецької мови](#) призвело до того, що у вищих навчальних закладах [Одеси](#), [Ізмаїла](#), [Харкова](#), [Дніпропетровська](#) навчання проводили люди, котрі могли навчити студентів розуміти побутову мову, але не давали базових наукових знань з історії, літератури та культури турецького народу.

Сьогодні турецька мова є рідною для приблизно 250 мільйонів людей у світі, у 115 країнах вона вивчається як друга мова. Не залишається позаду й Україна: тут турецьку мову викладають на усіх рівнях освіти - від дитячого садка до університету. За приблизними підрахунками, у 2010 році в старшій і вищій школі України (за винятком АР Крим) турецьку вивчають 1500 учнів.

Сьогодні турецьку мову викладають у Києві, Львові, Харкові, Луганську, Одесі, Дніпропетровську, Краматорську, Острозі і в Сімферополі.

Турецьку мову викладають у таких Вищих навчальних закладах України:

-Відділення сходознавства Київського університету імені Тараса Шевченка;

-Факультет сходознавства, кафедра мов і цивілізацій Близького і Середнього Сходу, Київський національний лінгвістичний університет;

-Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

-Луганський національний університет імені Тараса Шевченка;

-Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди;

-Херсонський державний університет;

-Кримський інженерно-педагогічний університет;

-Київському Лінгвістичному університеті.

Викладання турецької мови в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка розвивається дуже активно. Вивчення турецької мови у Луганському університеті почалося у 2002

році. Зараз університет співпрацює з Посольством Туреччини, тому студенти часто проходять практику саме в Туреччині, одночасно закріплюючи практичні навички володіння турецькою мовою. 1 березня 2010 року, в рамках тижня Туреччини був відкритий Турецький центр ЛНУ. А вже за рік в межах святкування 90-річчя в Луганському національному університеті ім. Т. Шевченка відкрили другий центр вивчення турецької мови. У цих центрах студенти можуть вивчати мову та культуру Туреччини, маючи для цього необхідне обладнання. Кожен рік бібліотека ЛНУ ім. Тараса Шевченка поповнюється книгами з турецького мовознавства, підручниками та художньою літературою. Студенти Луганського університету кожен рік беруть участь в Олімпіадах з турецької мови, де неодноразово завойовували золоті, срібні та бронзові медалі.

Щороку в перший тиждень березня турецький центр запроваджує „Тиждень Туреччини”. Який включає в себе концерти, конференції, читання турецької поезії, перегляд турецьких фільмів.

У столиці України турецьку мову вивчають у Київському університеті ім. Т. Шевченка та Лінгвістичному університеті, а також у двох приватних інститутах та одній гімназії. Розвиток тюркології в Київському національному університеті Шевченка за спеціальністю «турецька мова і література» почався ще у 1990 році. З того часу тут захистили свої дисертації Володимир Підводний „Лінгвістична термінологія турецької мови”, Сергій Сорокін „Тупецький синтаксис”, Ірина Дрига „Тюрська мова на Балканах” та Омер Демерджи „Розвиток жанру новели в турецькій та українській літературі”. Також окремо слід сказати про Григорія Халимоненко, який у 1995 році захистив докторську дисертацію „Тюркські лексичні запозичення в українській мові”. Григорій Халимоненко доктор філологічних наук, професор кафедри тюркології Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка, член Національної спілки письменників України. Він і зараз продовжує свою плідну діяльність перекаладача, критика і сходознавця, бере участь у відродженні і розвитку кримсько-татарської культури і мови, володіє грузинською, турецькою, кримсько-татарською, азербайджанською і багатьма іншими тюркськими мовами. Г. Халимоненко автор концепції розвитку тюркології в Україні. Згідно цієї концепції, тюркологія повинна розвиватися у трьох напрямках:

- філологія;
- історія;
- економіка.

Але базовим предметом в цій концепції має бути тюркська мова Туреччини або Азербайджану, Узбекистану, Туркменистану чи Казахстану.

На жаль, ця концепція й сьогодні залишається як проект, а в Україні розвивається лише тюркська філологія.

Для виконання програми з тюркології необхідно було написати підручники з турецької мови, яких в Україні фактично ніколи не було. У 1999 році вийшла перша частина підручника „Türk dili” під авторством Григорія Халимоненко. Цей підручник був написаний на рівні методик для вивчення будь-якої іноземної мови. Друга частина цього підручника написана турецькою мовою. В ньому структура турецької мови викладається так, як її розглядають турецькі мовознавці. На сьогоднішній день Халимоненко працює над підручником з історії турецької мови і літератури. Але цю роботу гальмує брак наукової літератури. Лише завдяки посольству Туреччині в Україні та зусиллям членів кафедри тюркології КНУ ім. Т. Шевченка було зібрано необхідний мінімум джерел, що дозволило авторові видати першу частину підручника з історії тюркської літератури.

Також зараз колектив кафедри працює над підручником з османської мови, а аспіранти пишуть дисертації, які присвячені розвитку кримсько-татарської мови.

Таким чином, тюркологія в Україні формується поки що нелегко. Зараз великий вклад в її розвиток вносять молоді фахівці, частина яких здобуває освіту в Туреччині. Все це дає підставу думати, що за кілька років українська тюркологічна школа заявить про себе як серйозний науковий осередок.

Список використаної літератури

1. Україна-Туреччина: минуле, сучасне та майбутнє // збірник наукових праць. – Упорядник : Туранли Ф.Г. – К. : „Денеб”, 2004 р. **2. В Луганске** открыли центр изучения турецкого языка [Электронный ресурс] / [ЛКТ- info](http://www.top.lg.ua/news/V-Luganske-otkryli-centr-izucheniya-tureckogo-yazyka-24322). – Режим доступа : <http://www.top.lg.ua/news/V-Luganske-otkryli-centr-izucheniya-tureckogo-yazyka-24322> – Загл. с экрана. – Дата обращения : 06.02.2013. **3. Україна - Туреччина** розвиток відносин від давнини до сучасності [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ua-referat.com/Україна - Туреччина розвиток відносин від давнини до сучасності>. – Дата обращения : 18.01.2013. **4. Творчим особистостям** завжди було складно в Україні [Электронный ресурс] / Г. Халимоненко – Режим доступа : <http://www.umoloda.kiev.ua/number/849/174/30928/> - Дата обращения : 08.01.2013. **5. Агатангел Юхимович Кримский** [Электронный ресурс] / Википедия – Режим доступа: <http://uk.wikipedia.org> - Дата обращения: 06.01.2013. **6. Проект „Українці в світі”** [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.ukrainians-world.org.ua> - Ковалівський Андрій Петрович. Дата обращения: 06.01.2013.

Пономарьова І. М. Розвиток тюркології на території сучасної України

Початок розвитку тюркології на території України на тому рівні на якому вона розвивалася в Європі пов'язують з іменем Агатангела

Кримського, який після переїзду до України очолював Тюркологічну комісію Української Академії наук. У 1918 році в Києві відкривається Близькосхідний інститут, який вже через сім років стає Всеукраїнським центром наукового сходознавства. У 1930 році Всеукраїнська асоціація сходознавства закривається, а Агатангел Кримський помирає у тюрмі. Разом з ним було знищено усе українське сходознавство, в тому числі й тюркологію. Лише у 1991 році після встановлення торговельних взаємин України з Туреччиною починається відкриття відділень тюркології. Зараз турецьку мову вивчають у восьми державних вузах України, в приватних школах та гімназіях.

Ключові слова: тюркологія, розвиток, Україна, орієнтологія, турецькі центри.

Пономарева И. Н. Развитие тюркологии на территории современной Украины

Начало развития тюркологии на территории Украины на том уровне, на котором она развивалась в Европе связывают с именем Агатангела Крымского, который после переезда в Украину возглавлял тюркологическую комиссию Украинской Академии наук. В 1918 году в Киеве открывается Ближневосточный институт, который уже через семь лет становится Всеукраинским центром научного востоковедения. В 1930 году Всеукраинская ассоциация востоковедения закрывается, а Агатангел Крымский умирает в тюрьме. Вместе с ним было уничтожение все украинское востоковедение, в том числе и тюркология. Лишь только в 1991 году после установления торговых отношений Украины с Турцией начинается открытие отделений тюркологии. Сейчас турецкий язык изучают в восьми государственных вузах Украины, в частных школах и гимназиях.

Ключевые слова: тюркология, развитие, Украина, орієнтологія, турецькі центри.

Ponomarova I. N. Development of Turkish studies in present day Ukraine

Beginning of Turkish studies in Ukraine up to the level of the studies in Europe are connected with the name of Agatangel Krymsky, who after moving to Ukraine headed the Turkish Studies Board within the Academy of the Sciences of Ukraine. In 1918 in Kyiv the Institute for Oriental Languages was opened which in seven years renamed in the Institute for the Middle Asia Studies. In 1930 the All-Ukrainian Scientific Association for Orientalism was closed because of a new wave of repressions and Agatangel Krymsky died in prison. Together with him there was destroyed all the Ukrainian Orientalism including the Turkish studies. And only some scientists in the field of the Arabic studies tried to revive the oriental study trends in Ukraine.

Optimistic hopes for the development of Turkish studies in Ukraine revived in 1991 after the independence of Ukraine. Trade relations of Ukraine with Turkey promoted the opening of Turkish Studies Departments. But lack of teachers of Turkish prevented the provision of reliable knowledge of the Turkish history and literature.

Nowadays the Turkish language is taught in eight state universities of Ukraine and in private schools and high schools. Young specialists go to study in Turkey, and all that enable us thinking that in a few years the Ukrainian Turkish Studies School will declare about itself as a serious scientific association.

Key words: Turkish studies, development, Ukraine, orientology, Turkish centers.

Стаття надійшла до друку 05.02.2013 р.

Прийнята до друку 06.03.2013 р.

Рецензент – д. філол. н. Клименко О. С.

УДК 811'27'42

А. А. Рыжжина

**КОНЦЕПТ „МАМА” КАК ОДИН ИЗ РОДСТВЕННЫХ
СОСТАВЛЯЮЩИХ КОНЦЕПТА „СЕМЬЯ” В УКРАИНСКОМ,
АНГЛИЙСКОМ И КИТАЙСКОМ ЯЗЫКАХ**

В конце двадцатого века лингвокультурология стала считаться самостоятельной лингвистической дисциплиной. В XXI веке язык уже рассматривается как культурный код нации. Одной из базовых концепций современного сравнительно-исторического языкознания является положение В. Гумбольдта о языке как о „духе народа”, его высказывание: „Границы языка моей нации означают границы моего мировоззрения” [1].

Лингвистический концепт включает в себя два понятия „язык” и „культура”.

В последнее время активно развивается понятие концепта. Термин концепт стал активно употребляться в российской лингвистической литературе с начала 90-х годов и закрепился в культурологии.

В мировой лингвистике обращались к исследованию концептов Аскольдов С.А., Лихачёв Д.С., Артюнова Н.Д.

Приведем несколько определений концепта:

Степанов Ю.С.: „концепт – это как бы сгусток культуры в сознании человека; то, в виде чего культура входит в ментальный мир человека, а с другой стороны-то, посредством чего человек входит в культуру” [2].